

SALMANOVA SONA SADIX QIZI

**CİNAYƏT HÜQUQUNUN MƏNBƏLƏRİ İLƏ BAĞLI
PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ YOLLARI**

İxtisas: 5611.01 – Cinayət hüququ və kriminologiya;
cəza-icra hüququ

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2016

Dissertasiya işi AMEA FHI-nin Cinayət hüququ və cinayət prosesi şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

B.S. ZAHİDOV

Hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər:

X.C. ƏLƏKBƏROV

Hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

M.D. SƏLİMOV

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat:

Bakı Dövlət Universitetinin
«Cinayət hüququ və kriminologiya»
kafedrası

Dissertasiya işinin müdafiəsi « » _____ 2016-cı il tarixdə saat ____:____-da FD.01.103 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, H. Cavid prospekti 31, AMEA, Fəlsəfə İnstitutu, IX mərtəbə, akt zalı.

Dissertasiya işi ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat « » _____ 2016-cı il tarixdə göndərilmişdir.

**FD.01.103 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, h.ü.f.d., dos.**

X.Ə. Bayramzadə

I. İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. XX əsrin sonlarında dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonrakı ilk illərdə Azərbaycan ciddi siyasi, iqtisadi, sosial və idarəçilik problemləri ilə qarşılaşdı. Ölkəmizə qarşı törədilən hərbi təcavüz, yaranmış iqtisadi tənəzzül, hüquqi qeyri-müəyyənlik, siyasi təlatümlər, qanuna zidd üsul və vasitələrlə müşayiət olunan hakimiyyət ambisiyaları dövləti və cəmiyyəti idarəolunmaz vəziyyətə çatdırmışdı. Bütövlükdə isə bu problemlər milli təhlükəsizliyi və müstəqilliyin özünü ciddi təhlükə qarşısında qoymuşdu.

Bütün bu problemlərin həlli ilk növbədə cəmiyyətdə sabitliyi bərpa edəcək təxirəsalınmaz islahatların həyata keçirilməsinə hüquqi təminat, müstəqil ideya və dəyərlər zəminində polad iradə və cəsarət tələb edirdi. Bu uzaqgörən müdriklik və siyasi iradə məhz Ümummilli liderimiz görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyev tərəfindən ortaya qoyuldu. Ölkədə hökm sürən özbaşınalığın, qanunsuz silahlı birləşmələrin mövcudluğu, quldurluq, soyğunçuluq, adam öldürmə kimi dövlət və cəmiyyət üçün xüsusi təhlükə törədən cinayətlərin artması qətiyyətli və prinsipial mövqe nümayiş etdirməyi tələb edirdi. Lakin SSRİ vahid dövlət olaraq iflasa uğradıqdan sonra o dövrün qanunları ölkə ərazisində faktiki olaraq işləmədiyindən, habelə həmin qanunlar keçid dövründə təşəkkül tapmış bir sıra cinayətləri təsbit etmədiyindən, bununla yanaşı ölkədə artıq başlamış olan vətəndaş müharibəsinin vüsət almasının qarşısını almaq zərurəti yarandığından ekstremal tədbirlərin görülməsi, yaranmış iqtisadi, siyasi, sosial-ictimai tənəzzülün, xarici kəşfiyyat orqanlarının təhriki, eləcə də bilavasitə maliyyə dəstəyi və iştirakı ilə törədilən dövlət çevrilişinə sui-qəsdlərin, terror aktlarının qarşısını almaq məqsədi ilə qanuna uyğun adekvat tədbirlərin görülməsi zərurəti yaranmışdı. Bu məqsədlə 9 avqust 1994-ci il tarixdə Heydər Əliyev tərəfindən imzalanan «Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında» Fərman Azərbaycanda sabitliyin bərqərar olunmasında hüquqi əsas olaraq mühüm tarixi əhəmiyyət kəsb etdi.

Bununla yanaşı, hakimiyyətə qayıdışının ilk günlərindən, Heydər Əliyev ölkənin hüquq sistemində mövcud olan qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılmasında, Azərbaycan Respublikasının xarici və daxili siyasi prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edəcək Konstitusiya layihəsinin hazırlanması və qəbulu məsələsinin həllinə böyük diqqət yetirirdi.

Konstitusiya lahiyəsinin hazırlanması və qəbulu ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısındakı tarixi xidmətlərindən biridir. Məhz onun uzaqgörən siyasəti sayəsində ölkədə siyasi sabitliyin bərqərar edilməsi, dövlətin dayaqlarının möhkəmləndirilməsi, həyatın bütün sahələrini bürümüş tənəzzülün qarşısının alınması, iqtisadiyyatın sağlamlaşdırılması, dövlətimizin beynəlxalq nüfuzunun yüksəldilməsi təmin edilmişdir.

12 noyabr 1995-ci il tarixli Konstitusiyanın qəbul edilməsi milli dövlətçilik tariximizdə yeni bir mərhələ açmış, dövlət quruculuğunda, ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni, habelə ayrı-ayrı sahələr üzrə qanunvericiliyin mənbəyi olaraq cəmiyyətimizin inkişafına güclü təkan vermişdir. Bu mənada Konstitusiya xalqımızın tarixi, milli dövlətçiliyimizin inkişafı və formalaşmasında istiqamətverici rol oynayan xüsusi əhəmiyyətə malik tarixi və hüquqi sənəddir. Azərbaycan dövlətinin və xalqının qarşısında duran və həyata keçirilməsi vacib olan vəzifələr məhz Konstitusiyada müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmiş və 1 sentyabr 2000-ci ildən qüvvəyə minmiş Cinayət Məcəlləsi Konstitusiyanın tələbləri əsasında yeni normalar müəyyən etdi. Bütün bunlar cinayət qanunvericiliyinin yeni sisteminin qurulmasına gətirib çıxarmaqla bərabər, bu qanunvericiliyin institutlarının elmi-nəzəri və təcrübi baxımdan tədqiq edilməsinə rəvac verdi. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən cinayət hüququnun mənbələrinin araşdırılması da cinayət hüquq elminə bir töhfə vermək istəyindən yaranır.

Qeyd edilməlidir ki, əsası Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş cinayətkarlığa qarşı mübarizə siyasəti bu gün onun siyasi kursunun layiqli davamçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Son illərdə cinayətkarlığın müxtəlif növlərinə qarşı mübarizəyə dair qəbul edilmiş qanunların tətbiqinə dair verilmiş fərman və sərəncamlar, eləcə də, bu fərman və sərəncamlarda çoxsaylı hüquqi əhəmiyyətli məsələlərin həll edilməsi buna bir daha dəlalət edir. Belə fərman və sərəncamlar sırasında “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il 20 oktyabr tarixli 1401-IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi haqqında 19 noyabr 2015-ci il tarixli Fərmanı, “Azərbaycan Respublikasında insan alverinə qarşı mübarizəyə dair 2014-2018-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi barədə 24 iyul 2014-cü il tarixli Sərəncamı, “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və

onların prekursorlarının qanunsuz dövryyəsinə və narkomanlığa qarşı mübarizəyə dair 2013-2018-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi barədə 24 iyun 2013-cü il tarixli Sərəncamı və s. xüsusi qeyd etmək mümkündür.

Cinayət hüququnun mənbələri mövzusunda tədqiqat aparılmasını şərtləndirən, mövzunun aktuallığına dəlalət edən amillərin sırası genişdir.

Əvvəla, Azərbaycanda indiyə qədər cinayət hüququnun mənbələri mövzusunda kompleks tədqiqat işi yazılmamışdır. Ümumi hüquq nəzəriyyəsi çərçivəsində hüququn mənbələrinə həsr olunmuş əsərlərdə, cinayət qanunu mövzusunda yazılmış dissertasiyalarda, monoqrafiyalarda, dərsliklərdə bu məsələyə müəyyən həcmdə toxunulmuş, lakin cinayət hüququnun mənbələrinin sistemli təhlili aparılmamışdır.

İkincisi, hüquq ədəbiyyatında cinayət hüququnun mənbələrinin müəyyən meyarlarla bölgüsünün verilməsinə baxmayaraq, cinayət hüququnun mənbəyinə konseptual anlayış verilməmişdir. Həmin anlayış cinayət hüququnun mənbələrinin əlamətləri əsasında verilməli olduğuna görə belə əlamətlərin dairəsinin dəqiqləşdirilməsi və nəticədə mənbə kimi qiymətləndirmənin hüquqi çərçivəsinin müəyyən edilməsi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məhz ona görə də tədqiqat işində hər hansı hüquqi aktın, qərarın cinayət hüququnun mənbəyi olaraq qiymətləndirilməsi üçün hüquqi çərçivə müəyyən edilmişdir.

Üçüncüsü, cinayət hüquq ədəbiyyatında cinayət qanununun cinayət hüququnun yeganə mənbəyi olması barədə geniş yayılmış fikirlərin mövcudluğuna baxmayaraq, dissertasiyada «mənbələr çoxluğu» mövqeyi dəstəklənmiş və mənbələrin konkret sistemi təklif edilmişdir. Hesab edirik ki, təklif olunan sistem və onu əsaslandıran fikirlər nəinki tədqiqatçılar üçün, həm də cinayət hüquq normalarını tətbiq edən subyektlər üçün gərəkli yol göstərici olacaqdır.

Dördüncüsü, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının cinayət-hüquqi xarakterli normalarının digər cinayət hüquq normalarının tətbiqi və təfsiri zamanı birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olması əsas götürülərək tədqiqat işində Konstitusiyanın həmin normaları müəyyənləşdirilmişdir. Müqayisəli təhlil vasitəsilə cinayət qanununda mövcud olan ziddiyyətlər və uyğunsuzluqlar konkret faktlarla aşkar edilmişdir. Digər tərəfdən, bununla kifayətlənilməmiş, Konstitusiyanın və cinayət qanununun müddələrinin yenidən qurularaq təkmilləşdirilməsi üçün konkret təkliflər irəli sürülmüşdür. Fikrimizcə, aşkara çıxarılan boşluqlar və onların aradan qaldırılması üçün verilən təkliflər həm normayaratma səlahiyyəti olan subyektlərin (ilk növbədə qanunverci orqanın) fəaliyyətində nəzərə alınmağa layiqdir, həm cinayət hüquq normalarını tətbiq edən ibtidai

araşdırma orqanlarının və məhkəmələrin qəbul etdikləri qərar və hökmlərin qanuni və əsaslı olmasına yardım edə bilər, həm də tədqiqatçılara analitik təhlil aparmaq üçün materialdır.

Beşincisi, cinayət hüquq nəzəriyyəsində İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin, Konstitusiya Məhkəməsinin və Ali Məhkəmənin bəzi qərarlarının normayaradıcı xüsusiyyətinə istinad etməklə həmin aktların cinayət hüququnun mənbəyi sayılması barədə fikirlərin nəzəri əsaslandırılması ilə bərabər, tədqiqat işində Konstitusiya və «Normativ hüquqi aktlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Qanununun müddəalarına istinad edilməklə bu aktların hüquqi təbiəti konkret dəlillər göstərilməklə aşkar etməyə çalışılmışdır. Xüsusilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin cinayət qanunu normalarında əksini tapmayan cinayət-hüquqi xarakterli normalar yaratması halları işdə geniş təhlil olunur. Hesab edirik ki, bu istiqamətdə qeyd olunan mülahizələr elmi polemikaların açılmasına təkan verə bilər.

Nəhayət, tədqiqat işində beynəlxalq hüququn cinayət-hüquqi xarakterli norma və prinsiplərinin, habelə Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin cinayət hüququnun mənbələri olaraq xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə təhlil olunaraq həmin normaların milli hüquq sisteminə implementasiyası yolları araşdırılır. Fikrimizcə, bu istiqamətdə əsaslandırılan təkliflər Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarını beynəlxalq hüquqa uyğunlaşdırmaq işində dəyərli töhfəsini verə bilər.

Sadaladığımız hallar dissertasiya mövzusunun aktuallığını müəyyənləşdirmiş, onun tədqiqat obyektini kimi seçilməsinin zəruriliyini şərtləndirmişdir.

Mövzunun elmi işlənmə dərəcəsi. Biz cinayət hüququnun mənbələri probleminin tədqiqatını şərti olaraq üç mərhələyə – inqilabaqədərki, sovet və postsovet dövrü mərhələlərinə bölürük. Azərbaycanda inqilabaqədərki dövrdə cinayət hüququnun mənbələri qismində şəriət normaları, sonralar isə həm də Çar Rusiyasının aktları qüvvədə olmuş, bu mövzuda alimlər tədqiqat aparmışlar.

Sovet dövründə həm Azərbaycan, həm də digər müttəfiq respublikaların alimlərinin hüququn mənbələrinə həsr edilmiş əsərləri sırasında M.Məlikovanın, S. Alekseyevin, S. Zivsin, C.Kərimovun, A.Çerdantsevin, L.Yaviçin və başqalarının əsərlərini qeyd etmək olar.¹

¹ Зивс С.Л. Источники права. М., 1981; Черданцев А.Ф. Толкование советского права. Москва: Юридическая литература, 1979; Явич Л.С. Общая теория права. Л., 1976.

Sovet cinayət hüququnda cinayət qanunvericiliyinin yeganə mənbəyi kimi Cinayət Məcəlləsinin hesab edilməsi fikri üstünlük təşkil edirdi. Monoqrafiyalar isə, bir qayda olaraq, cinayət qanununa, onun tətbiqinə və şərhinə həsr edilirdi. Buna M.D.Şarqorodski, A.S. Şlyapoçnikov, Y.M.Braynin, A.V.Naumov və başqalarının əsərlərini misal göstərmək olar.

MDB ölkələrində, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında hüququn mənbələri probleminə maraq SSRİ dağıldıqdan və müstəqil respublikalar yarandıqdan sonra xeyli artmışdır. Hazırda hüququn mənbələri mövzusunda tədqiqatlar M.F.Məlikova, Ş.M.Əliyev², M.N.Marçenko və başqa alimlərin əsərlərində öz əksini tapmışdır. F.Y.Səməndərov, X.C.Ələkbərov, L.V.İnoqamova-Xeqay, A.Q.Kibalnik, T.V.Klenova, V.P.Konyaxin, A.V.Madyarova, İ.L.Maroqulova, O.N.Bibik, S.S. Pirvahidov, Y.Y.Pudoviçkin, N.D.Durmanov, N.F.Kuznetsova, K.V.Obrajiyev və digərlərinin əsərlərində cinayət hüququnun mənbələri mövzusunun ayrı-ayrı aspektlərinə toxunulmuşdur. Həmin alimlərin əsərlərindən dissertasiya işinin yazılması prosesində nəzəri mənbə kimi istifadə edilmiş, həmin əsərlərdə toxunulmuş məsələlərə münasibət bildirilmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya tədqiqatının **obyektı** cinayət hüququnun mənbələrinin sistemi, həmin sistemi təşkil edən üsürlərdir. Cinayət hüququnun mənbələrinin çoxluğu kontekstində sistemin hər bir ünsürünə mənbə xüsusiyyəti verən əlamətlər, bu əlamətlərin dairəsi, cinayət hüququnun mənbələrinin qarşılıqlı əlaqəsi və təsiri, cinayət qanununun tətbiq edilməsi prosesində onların yeri və rolu tədqiqatın obyektinin ayrı-ayrı hissələrini təşkil edir.

Tədqiqatın **predmetini** isə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, beynəlxalq hüququn ümumqəbul edilmiş prinsip və normaları, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələri, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin və Ali Məhkəməsinin, habelə İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları, konstitusiyaya hüququ və cinayət hüququ sahəsində hüququn, o cümlədən cinayət hüququnun mənbələri mövzusunda araşdırma apararı alimlərin əsərləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın **məqsədi** cinayət hüququnun mənbəyinin definisiyasının verilməsi, Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququnun mənbələrinin elmi cəhətdən

² Алиев Ш. Научно-практический комментарий к Конституции Азербайджанской Республики. Баку. 2000.

əsaslandırılmış sisteminin müəyyən edilməsi, cinayət hüququnun mənbələrinin hər birinin mahiyyətini və məzmununu açmaq, onlardan məhkəmə təcrübəsində istifadənin özünəməxsus xüsusiyyətlərini göstərməkdir.

Göstərilən məqsədə uyğun olaraq dissertasiya işində qarşıya aşağıdakı **vəzifələrin** həlli qoyulmuşdur:

- hüququn mənbələri barədə təlimlərin təhlili əsasında yaranan qənaətdən, habelə Azərbaycan Respublikasının normativ-hüquqi aktlarının müddəalarından çıxış edərək cinayət hüququnun mənbəyinin konkret əlamətlərini sadalamaqla onun xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;

- cinayət hüququnun mənbələrinin çoxluğu mövqeyindən çıxış edərək həmin mənbələrin dairəsini dəqiqləşdirmək;

- Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının cinayət-hüquqi xarakterli müddəalarının cinayət hüquq normalarında ifadə olunmasının xüsusiyyətlərini, onların qarşılıqlı əlaqəsini, bu istiqamətdə ziddiyyətləri, uyğunsuzluqları və yanlışlıqları ortaya qoymaq;

- Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin cinayət hüququnun mənbələri sırasında eyni zamanda cinayət məsuliyyətini və cəzanı (cinayət-hüquqi xarakterli digər tədbirləri) müəyyən edən yeganə normativ-hüquqi akt olmasını əsaslandırmaq;

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan digər hüquq sahələrinə aid normativ-hüquqi aktların (məcəllələrin və qanunların) cinayət-hüquqi məzmunlu normalarını aşkara çıxarmaq, həmin normalarla cinayət qanununun normalarının qarşılıqlı əlaqəsinin xarakterini müəyyən etmək, onların cinayət qanununa daxil edilmədən tətbiqinin mümkünsüzlüyünü əsaslandırmaq və cinayət qanununun təkmilləşdirilməsi üçün əhəmiyyətli rol oynadıqlarını sübuta yetirmək;

- cinayət tərkibinin əlamətlərinin müəyyən edilməsi üçün digər hüquq sahələrinə aid normativ-hüquqi aktlara istinadlar nəzərdə tutan cinayət hüquq normalarının mənbəyi kimi həmin normativ-hüquqi aktların tətbiqinin xüsusiyyətlərini göstərmək;

- cinayət hüququnun mənbələri sistemində normayaradıcı məhkəmə aktlarının rolunun nədən ibarət olduğunu açmaq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin, habelə İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin cinayət hüquq normalarını nəzərdə tutan (yaradan) qərarlarının cinayət hüququnun mənbələri kimi xüsusiyyətlərini konkret qərarlara istinad etməklə göstərmək;

- Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlarının cinayət hüququnun mənbəyi kontekstindən hüquqi təbiətini müəyyənləşdirmək;

– beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş norma və prinsiplərinin, habelə Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin müddələrinin cinayət hüququnun mənbəyi kimi xarakterik cəhətlərini sistemli şəkildə müqayisə etmək, onların milli hüquqa implementasiyası üsullarını konkretləşdirmək;

– cinayət qanununun, o cümlədən digər normativ-hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi məqsədilə elmi baxımdan əsaslandırılmış konkret təkliflər və tövsiyələr vermək.

Tədqiqatın metodoloji əsası. Tədqiqat işində qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həlli üçün obyektiv gerçəkliyin dərkini ümumelmi və xüsusi elmi metodlarından, dialektikanın müqayisəli, sistemli, tarixi, məntiqi, induksiya-deduksiya, analiz-sintez və başqa metodlarından istifadə edilmişdir. Müəllif tədqiqat prosesində cinayət hüququ və konstitusiya hüququ sahəsinin alimlərinin elmi mülahizələrinə istinad etmişdir.

Yuxarıda qeyd olunan vəzifələrin həlli üçün Azərbaycan Respublikasının və MDB ölkələrinin cinayət qanunvericiliyi və digər qanunvericilik aktları, beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş prinsip və normaları, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, habelə məhkəmələrin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin və İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları elmi-nəzəri və təcrübi aspektlərdən təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əsası. Dissertasiya işinin nəzəri əsasını ümumi hüquq nəzəriyyəsi, konstitusiya, beynəlxalq, cinayət hüququ və digər hüquq sahələri ilə məşğul olan respublika və xarici ölkə alimlərinin, o cümlədən M.F.Məlikovanın, F.Y.Səməndərovun, X.İ.Hacıyevin, Ş.M.Əliyevin, X.C.Ələkbərovun, F.S. Abdullayevin, C.A.Kərimovun, İ.A.Məmmədovun, L.V.İnoqamova-Xeqayın, A.Q.Kibalnikin, T.V.Klenovanın, V.P.Konyaxinin, A.V.Madyarovanın, İ.L.Maroqulovanın, A.V.Naumovun, S.S. Pirvahidovun, Y.Y.Pudoviçkinin və digərlərinin əsərləri təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya cinayət hüququnun mənbələri mövzusunda kompleks hüquqi tədqiqatı özündə əks etdirir. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi sırasına bir çox məsələlər daxildir. Birincisi, cinayət hüququnun mənbələri anlayışına ənənəvi yanaşmadan fərqli mövqe ortaya qoyulmuş və əsaslandırılmışdır. İkincisi, cinayət hüququnun formal mənbələrinin sisteminin müəyyənləşdirilməsi üçün meyarlar göstərilmiş və bunun əsasında həmin mənbələrin sistemi konkretləşdirilmişdir. Üçüncüsü, cinayət qanunu normalarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının, qanunvericilik sisteminə daxil olan digər normativ-

hüquqi aktların cinayət-hüquqi məzmunlu normaları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin cinayət hüququnun mənbələri kontekstindən konkret nədə ifadə olunması nümunələr əsasında izah edilmiş, yanlışlıqlar sadalanmışdır. Üçüncüsü, məhkəmələrin normayaratma fəaliyyətinin məhsulu olan qərarların hüquqi təbiəti məsələlərinə toxunulmuş, cinayət qanununun normalarının şərhini nəzərdə tutan qərarlarda mövcud olan bəzi cinayət hüquq normaları təhlil olunmuşdur. Dördüncüsü, ilk dəfə olaraq cinayət qanununun təkmilləşdirilməsi məqsədilə irəli sürülən təkliflər qanunlara əsaslanmaqla elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Müdafiəyə təqdim olunan müddəalar:

1. «Cinayət hüququnun mənbəyi Cinayət Məcəlləsidir» imperativ müddəası Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulur, lakin cinayət qanununun müstəsna olaraq Cinayət Məcəlləsindən ibarət olması tələbi burada yer almır. Belə bir tələbin maddədə öz əksini tapmaması cinayət hüququnun (cinayət qanununun) mənbəyinin yalnız Cinayət Məcəlləsindən ibarət olmaması barədə fikir müxtəlifliyinin yaranmasına gətirib çıxarır. Lakin CM-in 1.1-ci maddəsində cinayət qanununa münasibətdə «yeganə», «müstəsna olaraq» ifadələrinin işlədilməməsi cinayət hüququnun (cinayət qanununun) mənbələrinin çoxluğu ideyasını irəli sürməyə imkan vermir. Cinayət qanununun təkcə Cinayət Məcəlləsindən ibarət olmaması fikrinə gələrək, CM-in 1.1-ci maddəsində «cinayət qanunu» ifadəsindən deyil, «cinayət qanunvericiliyi» ifadəsindən istifadə edilməsini düzgün hesab edirik. İşdə CM-in 1.1-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif olunur: «1.1. Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Məcəllədən, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarından və onların əsasında qəbul edilən, cinayət hüquq normalarını müəyyənləşdirən başqa normativ hüquqi aktlardan, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir».

2. CM-in 1.2-ci maddəsində müəyyən edilmiş müddəa Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsinin II hissəsinin və 151-ci maddəsinin tələblərindən irəli gələrək müəyyən olunmuşdur. Lakin qanunverici CM-in 1.2-ci maddəsinə ifadə edərkən Konstitusiyanın qeyd olunan normalarının göstərişlərini tam nəzərə almamış, digər tərəfdən isə Konstitusiyada əks olunan müddəalardan fərqli müddəalar müəyyən etmişdir. Fərq ondan ibarətdir ki, Konstitusiya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi hesab etdiyi halda, CM-in 1.2-ci maddəsi beynəlxalq müqavilələrə deyil, beynəlxalq hüququn

hamılıqla qəbul edilmiş norma və prinsiplərinə istinadı nəzərdə tutur. Fikrimizcə, CM-in 1.2-ci maddəsi aşağıdakı məzmununda yeni redaksiyada verilməlidir: «1.2. Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulan cinayət-hüquqi xarakterli norma və prinsiplər cinayət qanununun mənbəyidir.»

3. Fikrimizcə, CM-in 1.3-cü maddəsinin mətnində bir neçə qüsurlar mövcuddur. Həmin maddədə təsbit olunan «... qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olunduqdan sonra tətbiq edilə bilər» ifadəsi qanunvericilik texnikası baxımından, habelə məna və məzmun nöqtəyi-nəzərindən düzgün qurulmamışdır. Əslində, cinayət və cəza nəzərdə tutan yeni normanın əks olunduğu qanun bütövlükdə deyil, həmin qanunda göstərilən konkret norma (maddə) və müddəalar Cinayət Məcəlləsinə daxil edilir. Bu tipli qanunların bəzi bəndlərində nəzərdə tutulan müddəalar (həmin bəndlərin özü) Cinayət Məcəlləsinə daxil edilmədən müstəqil tətbiq edilir.

CM-in 1.3-cü maddəsində mövcud olan digər bir qüsurlar həmin maddədə yalnız «cinayət məsuliyyətini müəyyən edən və cinayət törətmiş şəxsin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunların» CM-ə daxil edilməsinin nəzərdə tutulmasıdır. Sual oluna bilər: cinayət məsuliyyətini və cəzanı aradan qaldıran (dekriminalaşdırma), yaxud cinayət məsuliyyəti müəyyən edən (kriminalaşdırma) qanunların Cinayət Məcəlləsinə daxil edilməsi ilə bağlı müddəanın olmaması həmin qanunların cinayət hüququnun mənbəyi kimi statusunu açıq saxlamırmı? Hesab edirik ki, CM-in 1.3-cü maddəsi yeni redaksiyada verilməli və Məcəlləyə 1.4-cü maddə əlavə edilməlidir: «1.3. Azərbaycan Respublikası qanunlarının cinayət məsuliyyəti və (və ya) cəza nəzərdə tutan normaları bu Məcəlləyə daxil olunduqdan sonra, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuş belə məzmunlu normalar isə bu Məcəlləyə daxil edilmədən müstəqil tətbiq edilir.»

«1.4. Azərbaycan Respublikası qanunlarının cinayət məsuliyyətini və (və ya) cəzanı aradan qaldıran normaları bu Məcəlləyə daxil edilmədən müstəqil tətbiq edilir.»

4. CM-in 11.2-ci maddəsi ilə «Hava gəmisində törədilmiş cinayətlər və bəzi digər aktlar haqqında» Konvensiyanın 4-cü maddəsi arasında uyğunsuzluq vardır. Belə ki, CM-in 11.2-ci maddəsi birmənalı olaraq Azərbaycan Respublikasının üzərindəki hava məkanında törədilən cinayəti Azərbaycan Respublikası ərazisində törədilmiş cinayət hesab edir. Lakin Konvensiyanın 4-cü maddəsi müəyyən edir ki, həmin maddədə sadalanan hallardan başqa, Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Respublikasının üzərindəki hava məkanında olan xarici dövlətə məxsus hava gəmisinin göyertəsində törədilmiş cinayətə münasibətdə öz cinayət

yurisdiksiyasını həyata keçirmək səlahiyyətinə sahib deyildir. Qeyd olunan halda cinayət qanununu Konvensiyanın 4-cü maddəsinə uyğunlaşdırmaq zərurətindən irəli gələrək CM-in 11.2-ci maddəsinin əvvəlinə «Beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla,» ifadəsinin əlavə edilməsi vacib hesab edilir.

5. Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 66-cı və 69-cu maddələrində göstərilir ki, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər cəzalarını istintaq təcridxanasında və müalicə müəssisəsində çəkmə bilirlər. CİM-in 66.1-ci maddəsinə görə cəzaçəkmə müəssisələri yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər üçün tərbiyə müəssisələrindən, yetkinlik yaşına çatmış şəxslər üçün müxtəlif rejimli cəzaçəkmə müəssisələrindən, həbsxanalardan və azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş müalicə müəssisələrindən ibarətdir. Həmin maddə birbaşa müəyyən edir ki, istintaq təcridxanaları penitensiar müəssisə olmaqla təsərrüfat və məişət xidməti işlərinə görə bu müəssisədə saxlanılan məhkumlar üçün cəzaçəkmə müəssisələrinin vəzifələrini yerinə yetirirlər. Lakin Cinayət Məcəlləsinin «Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə» adlanan 55-ci və azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxslər üçün cəzaçəkmə müəssisəsinin növlərini sıralayan 56-cı maddələri məhkumların cəzalarını çəkməsi üçün müəyyən olunmuş istintaq təcridxanasının və müalicə müəssisəsinin adını belə çəkmir. Hesab edirik ki, CM-in 55.1-ci maddəsinə «məhkumun» sözündən sonra «istintaq təcridxanası, müalicə müəssisəsi,» sözləri əlavə edilməli, 56-cı maddəyə isə aşağıdakı məzmununda 56.3 və 56.4-cü maddələr daxil edilməlidir. Mövcud 56.3 və 56.4-cü maddələr isə müvafiq olaraq 56.4 və 56.5-ci maddələr kimi göstərilməlidir:

«56.3. Müalicə müəssisələrində stasionar şəraitdə müayinə və müalicəyə ehtiyacı olan məhkumlar cəza çəkirlər.

56.4. İlk dəfə beş ildən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş və cəzasını ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisələrində çəkən şəxslər onların razılığı ilə təsərrüfat və məişət xidməti işi üçün istintaq təcridxanasında, müalicə müəssisəsində və ya həbsxanada saxlanıla bilirlər. Əvvəllər məhkum edilmiş və yenidən yeddi ildən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər müstəsna hallarda onların razılığı ilə təsərrüfat və məişət xidməti işi üçün müalicə müəssisələrində saxlanıla bilirlər.».

6. CM-in 75.3 və 75.4-cü maddələri ilə CPM-in 53.7-ci maddəsinə müqayisəli təhlil etdikdə CM-in 75.3-cü maddəsinin natamamlığı aşkar olunur. Həmin maddədə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin axımı

dayandıqdan sonra hüquqi faktlar yarandıqda (cinayət törətmiş şəxsin tutulması və ya könüllü gəlib təqsirini boynuna alması) müddətin bərpasının göstərilməsi məsələsi haqlı sual doğurur. Sual onda ifadə olunur ki, cinayət törətmiş şəxs müəyyən edilmədikdə, müəyyən edilsə də, yeri müəyyən edilmədikdə, yaxud istintaqdan və ya məhkəmədən gizlənmədikdə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin keçməsi hansı cinayət-hüquqi nəticələr yaradacaqdır. CM-in 75.3-cü maddəsinin çatışmayan digər bir cəhəti cinayət törətmiş şəxs müəyyən olunmadıqda və sair hallarda «cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin axımı dayanır, yaxud davam edir?» sualına cavab verilməməsidir. CPM-in 53.7-ci maddəsində isə təsbit edilir ki, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin istintaqdan və ya məhkəmədən gizlənməsi, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza nəzərdə tutulan cinayətin törədilməsi, habelə sülh və insanlıq əleyhinə və müharibə cinayətləri törədilməsi halları istisna edilməklə, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətlərinin keçməsi ilə əlaqədar cinayət törətmiş şəxslərin müəyyən edildiyi cinayət təqibi üzrə dayandırılmış icraata xitam verilir. Göründüyü kimi, icraata xitam verilməsinin əsası qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətlərinin keçməsi çıxış edir. Fikrimizcə, qeyd olunan məsələ ilə bağlı CM-in 75-ci maddəsinə aşağıdakı məzmununda 6-cı hissə əlavə edilməlidir:

«75.6. Cinayət törətmiş şəxsin istintaqdan və ya məhkəmədən gizlənməsi, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza nəzərdə tutulan cinayət törədildikdə məhkəmənin cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətini tətbiq etmək qərarına gəldiyi hallar, habelə sülh və insanlıq əleyhinə, terrorçuluq, terrorçuluğu maliyyələşdirmə və müharibə cinayətlərinin törədilməsi halları istisna edilməklə, cinayət törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətlərinin keçməsi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad olunur.»

7. CPM-in 435.4.3-cü maddəsinə əsasən yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin, habelə ağır nəticələrə səbəb olan zor tətbiq etməklə qəsdən törədilmiş cinayətin və ya digər ağır cinayətin təkrarən törədilməsində təqsirli bilinmədiyi halda onun azadlıqdan məhrum edilməsi məqsədəuyğun deyildir. Maddədən də görünür ki, burada yetkinlik yaşına çatmayan cinayət törətmiş şəxsə hansı halda azadlıqdan məhrum etmə cəzasının təyin edilməsi istisna olunmalıdır. Qeyd olunan norma tamamilə cinayət qanununun normasıdır. Bu normada cinayət-prosessual xarakterli hər hansı müddəə nəzərdə tutulmamışdır. Hesab edirik ki, 435.4.3-cü maddə Cinayət-Prosessual Məcəllədən çıxarılmalı və aşağıdakı məzmununda 86.3-cü maddə əlavə edilməlidir: «86.3. Yetkinlik yaşına çatmamış şəxs ağır və ya xüsusilə ağır cinayəti, habelə ağır nəticələrə səbəb

olan zor tətbiq etməklə qəsdən törədilmiş cinayəti və ya digər ağır cinayəti təkrarən törətmədiyi hallarda ona azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilə bilməz.

8. «İcra haqqında» Azərbaycan Respublikasının 27 dekabr 2001-ci il tarixli, 243-IIQ nömrəli Qanununun 52-ci maddəsində müəyyən olunur ki, saxlanmaq üçün verilmiş əmlak mənimləndikdə, israf edildikdə, özgəninkiləşdirildikdə və ya gizlədildikdə, saxlayıcı vurduğu ziyana görə əmlak məsuliyyətindən əlavə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq cinayət məsuliyyəti də daşıyır. Göstərilən əməllərə görə cinayət məsuliyyəti CM-in 303-cü maddəsində əks olunmuşdur. Bu maddədə «İcra haqqında» Qanununun 52-ci maddəsində sadalanan hərəkətlərdən biri («mənimləmə» hərəkəti) istisna olmaqla, qalan hamısı göstərilmişdir. CM-in 303-cü maddəsi CM-in 179-cu maddəsinə (ümumi normaya) münasibətdə xüsusi norma olduğuna görə CM-in 17.4-cü maddəsinə əsasən bu halda CM-in 303-cü maddəsi tətbiq edilməlidir. Ona görə də CM-in 303-cü maddəsinə «israf edilməsi» sözlərindən əvvəl «mənimlənməsi» sözü əlavə edilməlidir.

9. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 64-cü və CM-in 8.2-ci maddələrinin beynəlxalq hüquq normalarına («İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Konvensiyaya) uyğun olmadığı nəzərə alınaraq onların mətninin yeni redaksiyada verilməsi təklif olunur: «Eyni bir cinayətə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş və ya qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmənin hökmü ilə məhkum olunmuş, yaxud bəraət almış şəxs ikinci dəfə həmin cinayətə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz.».

10. İşdə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 64-cü və CM-in 8.2-ci maddələrinin təhlili kontekstində CM-in 12.1-12.2-1-ci maddələrinin də təkmilləşdirilməsi vacib hesab edilmişdir. CM-in 12.1, 12.1-1, 12.2 və 12.2-1-ci maddələrində şəxsin Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin şərti kimi onun Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarda törətdiyi cinayətə görə xarici dövlətdə məhkum olunmaması göstərilmişdir. Tamamilə başa düşüləndir ki, Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarda törətdiyi cinayətə görə şəxsin barəsində cinayət təqibi orqanının və ya məhkəmənin hər hansı əsasla cinayət təqibini istisna edən qanuni qüvvəyə minmiş qərarı ola bilər. Təbii ki, bu qərar preysudisial olduğuna görə, şəxsin həmin cinayətə görə yenidən (təkrarən) Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə uyğun olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi istisna olunmalıdır. Lakin CM-in 12.1-12.2-1-ci maddələri belə qərarın olmasına baxmayaraq şəxsin Azərbaycan Respublikasının

Cinayət Məcəlləsinə uyğun olaraq məsuliyyətə cəlb edilməsini mümkün hesab edir. Beləliklə, CM-in 12.1, 12.1-1, 12.2 və 12.2-1-ci maddələrində «xarici dövlətdə məhkum olunmamışlarsa» ifadəsinin «xarici dövlətdə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməmişlərsə» ifadəsi ilə əvəz edilməsi təklif olunur.

11. Beynəlxalq hüququn milli qanunvericiliyə implementasiya olunmuş prinsiplərindən biri də «*Nullum crimen, nulla poena sine lege*» (Qanundan kənar cinayət və ya cəza yoxdur) prinsipidir. Həmin prinsip cinayət qanununda nəzərdə tutulmayan cinayətə görə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını istisna edir. Avropa Konvensiyasında törədildiyi zaman nəinki milli hüquqa, həmçinin beynəlxalq hüquqa görə cinayət sayılmayan hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə şəxsin təqsirli sayılması beynəlxalq hüquq normalarının pozuntusu kimi qiymətləndirilir. Cinayət Məcəlləsində əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması ilə həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər anlayışları arasında «və» bağlayıcısından istifadə edilir. Belə çıxır ki, törədildiyi zaman cinayət əməlinin nəzərdə tutulduğu maddənin sanksiyasında hansı cəza göstərilibsə, həmin cəza təyin edilə bilər. Əslində isə bu adı çəkilən prinsipin ziddinədir. Bu və digər əsaslardan çıxış edilərək işdə CM-ə 5.2-ci maddənin əlavə edilməsi, 5.2-ci maddənin isə 5.3-cü maddə hesab edilməsi təklif edilir: «5.2. Hər kəs törədildiyi zaman milli və ya beynəlxalq hüquqa görə cinayət sayılmayan hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, habelə ona cinayət əməlinin törədildiyi zaman tətbiq edilməli olan cəzadan daha ağır cəza verilə bilməz.»

12. Cinayət Məcəlləsinə uyğun olaraq şəxsin cinayət məsuliyyəti daşımaları olduğu beş halda «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 14-cü maddəsinin 7-ci hissəsi onun əməlində cinayət tərkibinin olmadığını müəyyən edir. Qanunun əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsinə cinayət məsuliyyətindən belə bir immunitet verməsini mübahisələndirmədən, qeyd etməliyik ki, həmin müddəalar sırf cinayət-hüquqi xarakterli müddəalardır. Ona görə də 14-cü maddənin 7-ci hissəsinin ya «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanundan çıxarılması, ya da çıxarılaraq CM-in 8-ci fəslinə ayrıca norma kimi daxil edilməsi təklif olunur.

13. İşdə Konstitusiyaya Məhkəməsinin cinayət qanununun normalarının Konstitusiyaya uyğun olmamasına dair qərarları, o cümlədən cinayət qanununun normalarının şərh edilməsi haqqında qərarları cinayət hüquq xarakterli normalar nəzərdə tutması səbəbindən cinayət hüququnun mənbəyi kimi qiymətləndirilir. Ona görə də CM-in 1-ci maddəsinə 6-cı

hissənin əlavə edilməsi zəruri sayılır: «1.6. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin cinayət qanununun normalarının Konstitusiyaya uyğun olmamasına dair qərarları, o cümlədən cinayət qanununun normalarının şərh edilməsi haqqında qərarları cinayət məsuliyyətinin həlli və cəza təyini zamanı nəzərə alınmalıdır».

14. İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının presedent xarakter daşmasını, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə, Azərbaycan Respublikasının apellyasiya məhkəmələrinə və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsinə İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işinin təşkil edilməsini və onu məhkəmə təcrübəsində nəzərə almalarını tövsiyə edən «Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və «Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununun tətbiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli fərmanının müddəalarını nəzərə alaraq Cinayət Məcəlləsinə 1.7-ci maddənin əlavə edilməsi təklif edilir: «1.7. İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin cinayət-hüquqi məsələlərlə bağlı hüquqi mövqelərini ehtiva edən qərarları cinayət məsuliyyətinin həlli və cəza təyini zamanı nəzərə alınmalıdır».

Tədqiqatın nəticələrinin nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti cinayət hüququnun mənbələri sistemini təşkil edən hər bir mənbənin özünəməxsus əlamətlərini cinayət və konstitusiyaya hüququ ədəbiyyatlarında bu mövzuya həsr olunmuş əsərləri təhlil etməklə araşdırmaqdan ibarətdir. Tədqiqat işinin təcrübi əhəmiyyəti onda ifadə olunur ki, irəli sürülən təkliflərdən cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsində, hüquq tətbiqetmə fəaliyyətində, habelə «Cinayət hüququ» fənninin tədrisi prosesində istifadə edilə bilər. Tədqiqat işində müəyyən edilən və ümumiləşdirilən müddəalar və onların əsasında əldə olunan nəticələrdən mövzu ilə bağlı gələcək tədqiqat işlərində və digər cinayət-hüquqi araşdırmalar zamanı istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası. Dissertasiya işi AMEA-nın indiki Hüquq və İnsan haqları İnstitutunda müzakirə edilmiş və açıq müdafiəyə məsləhət bilinmişdir. Tədqiqatın nəzəri və təcrübi aspektləri çap edilmiş məqalələrdə işıqlandırılmış, müvafiq dövlət strukturlarında müəllif tərəfindən məruzə edilmiş, BDU-nun hüquq fakültəsində cinayət hüququ kursunun tədrisində istifadə edilmiş, həmçinin xarici ölkələrdə dissertant tərəfindən mühazirə kimi oxunmuşdur. Dissertasiya işinin əsas müddəaları barəsində müxtəlif elmi konfrans və simpoziumlarda, o cümlədən 4 aprel 2006-cı ildə Afinada Konstitusiyaya məhkəmələrinin fəaliyyətinə həsr

olunmuş beynəlxalq elmi konfransda, 29 iyun 2009-cu ildə Bakı şəhərində «Qloballaşan cəmiyyətdə hüquq elminin aktual problemləri» mövzusunda keçirilən elmi-praktiki konfransda, 9 aprel 2010-cu ildə «Hüquq elminin prioritet istiqamətləri və hüquqşünas alimlərin qarşısında duran vəzifələr» mövzusunda Bakı şəhərində keçirilən beynəlxalq elmi-praktiki konfransda, 22-25 aprel 2010-cu ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin Anayasa Məhkəməsinin 48-ci ildönümünə həsr olunmuş beynəlxalq konfransda, 29 aprel – 1 may 2010-cu ildə Bakı şəhərində ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş «Hüquq elminin müasir problemləri» mövzusunda keçirilən II beynəlxalq konfransda məruzələr ilə çıxışlar edilmişdir. Tədqiqat işində irəli sürülmüş təkliflər Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə göndərilməsi üçün təqdim edilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, doqquz yarım fəsil, nəticə, istifadə olunan ədəbiyyat siyahısı və işə edilmiş əlavədən ibarətdir.

II. İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılmış, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, elmi yeniliyinin nədən ibarət olması barədə məlumat verilmiş, müdafiəyə təqdim edilən müddəalar sadalanmış, işin ümumi xarakteristikası verilmişdir.

Birinci fəsil «Cinayət hüququnun mənbələrinin anlayışı və tarixi inkişafı» adlanır və iki yarım fəsli əhatə edir. Bu fəslin «Cinayət hüququnun mənbələrinin anlayışı və sistemi» adlanan ilk yarım fəslində hüququn mənbələrinin hüquq nəzəriyyəsində mövcud olan anlayışlarından çıxış edilərək cinayət hüququnun mənbələrinin əlamətləri əsasında onun anlayışı verilir, cinayət hüququnun mənbələrinin maddi və formal növləri fərqləndirilir. «Cinayət hüququnun mənbəyi», «cinayət qanunvericiliyinin mənbələri», «cinayət qanununun mənbəyi», «cinayət hüquq normalarının mənbəyi» anlayışlarının məzmunu ilə bağlı fikir bildirilir, cinayət hüququnun mənbələrinin sisteminin tərkib hissələri göstərilir.

Birinci fəslin «Azərbaycanda cinayət-hüquqi mənbələrin təşəkkülü və inkişafı tarixi» adlanan ikinci yarım fəslində Azərbaycanda cinayət-hüquqi mənbələrin təşəkkülü və inkişafı tarixindən bəhs olunur. Burada qədim dövrlərdən tutmuş yaşadığımız dövr də daxil olmaqla müəyyən zamanlarda cinayət məsuliyyəti və cəza məsələlərini tənzim edən hüquq mənbələrinin, o cümlədən yazılı mənbələrin adları çəkilir. Hər bir tarixi dövrdə cinayət hüququnun mənbələri və onların xüsusiyyətləri sadalanır.

Dissertasiya işinin **ikinci fəsl**i «**Azərbaycan Respublikasında cinayət hüququnun mənbələri**» adlanır və beş yarımfəslə əhatə edir.

Bu fəslin «Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası cinayət hüququnun mənbəyi kimi» adlanan ilk yarımfəslində AR Konstitusiyasının cinayət hüququnun mənbəyi kimi xüsusiyyətləri sadalanır. Konstitusiyanın cinayət-hüquqi xarakterli müddəaları nəzərdə tutan normaları ilə cinayət qanununun analogi müddəaları arasında paralellər aparılır, onların üst-üstə düşən və fərqli cəhətləri ortaya qoyulur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının ədalət prinsipini, cinayət qanununun geriye qüvvəsinin tətbiqini, konkret cinayətin kateqoriyasını, cəzanın əlamətlərini təsbit edən normalarının cinayət məsuliyyətinin həlli və cəza təyini zamanı birbaşa tətbiqinin mümkünlüyü ilə bağlı məsələlərə toxunulur və təhlil nəticəsində təkliflər irəli sürülür.

Nəzərdən keçirilən fəslin ikinci yarımfəslə «Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi cinayət hüququnun mənbəyi kimi» adlanır. Bu yarımfəslə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin cinayət hüququnun əsas mənbəyi kimi tədqiqi məsələlərinə diqqət yetirilmişdir. Burada «cinayət qanunu cinayət hüququnun əsas mənbəyidir» tezi əsas götürülmüş, cinayət əməlinin tərkib əlamətlərinin, cəzanın növü, həddi və həcmnin birbaşa olaraq yalnız cinayət qanununda göstərildiyi qeyd olunmuş, məəcəllələşdirilmiş cinayət qanunlarının xarakterik xüsusiyyətlərinə toxunulmuş, qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin hüquqi tənzimlənməsi haqqında qanunda mövcud olan boşluqlara diqqət çəkilmiş, CM-in 1.1-ci, 1.3-cü maddələrinin müddəaları keçmiş sovet respublikalarının analogi müddəaları ilə müqayisə olunmuş, cinayət qanununun təkmilləşdirilməsi məqsədilə konkret təkliflər verilmişdir.

Üçüncü yarımfəsil «Cinayət hüququnun digər qanunvericilik mənbələri» adlanır. Burada digər qanunvericilik aktlarının cinayət hüququnun mənbələri kimi xarakterik cəhətləri araşdırılır. Tədqiqat işinin bu hissəsində cinayət-hüquqi məzmunlu normaları özündə əks etdirən Azərbaycan Respublikasının qanunları və məəcəllələri ilə cinayət qanunu normalarının qarşılıqlı müqayisəsi aparılmış, digər qanunvericilik aktlarının cinayət məsuliyyəti və cinayət məsuliyyətindən azad etmə, habelə cəza təyini və başqa məsələlərlə əlaqədar normalarının müstəqil tətbiq edilə bilməsi, yaxud cinayət qanununa daxil edilmədən tətbiqinin mümkünsüzlüyünə dair mülahizələr irəli sürülmüş, tədqiqatın yekunu olaraq CM-ə əlavə və dəyişiklikləri əhatə edən konkret maddələrin modelləri verilmişdir. Bu paraqrafda blanket dispozisiyalı cinayət hüquq normalarının əlamətlərini əks etdirən başqa hüquq sahələrinin normativ

aktlarının cinayət hüququnun mənbəyi olub-olmamasına dair fikirlər də yer almışdır.

İkinci fəslin dördüncü yarımfəsli «Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin və Ali Məhkəməsinin qərarlarının cinayət hüququnun mənbələri sistemində yeri» adlanır. Burada Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin və Ali Məhkəməsinin qərarlarının cinayət hüququnun mənbələri sistemində tutduqları yerlə əlaqədar məsələlər araşdırılır. Bu yarımfəsildə «Normativ hüquqi aktlar haqqında» Konstitusiyası Qanununa istinad edilməklə Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarlarının normativ xarakterli akt olduğu və bununla da özündə hüquq normalarının əks etdirdiyi vurğulanır, həmin hüquq normalarının müvəqqəti və daimi hüquqi qüvvədə olması məsələlərinə diqqət yönəldilir, konkret qərarlardan nümunələr gətirilməklə fikirlər əsaslandırılır.

Burada Ali Məhkəmənin qərarlarının da hüquq normalarını nəzərdə tutduğu qeyd olunur, dəlil kimi qərarlardan gətirilmiş konkret nümunələr üzərində dayanılır, lakin bu qərarların cinayət hüququnun mənbəyi deyil, məhkəmə təcrübəsində tövsiyə xarakteri daşdığı göstərilir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarlarının cinayət qanununun mənbəyi olduğunu nəzərə alaraq CM-ə 1.6-cı maddəsinin əlavə edilməsi təklif olunur.

İkinci fəslin beşinci yarımfəsli «İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının cinayət hüququnun mənbələri sistemində yeri» adlanır. Bu yarımfəsildə göstərilir ki, İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Konvensiyanın müddəalarının şərhini nəzərdə tutan qərarlarının hüququn mənbəyi hesab olunması məsələsi məhkəmə presedentinin hüququn mənbəyi kimi qəbul edilməsi ilə bilavasitə bağlıdır. «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Konvensiyanın müddəalarının şərhini nəzərdə tutan İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının (presedent hüququnun) hüququn mənbəyi kimi qəbul edilməsinin əsas dəlili ondan ibarətdir ki, həmin qərarlar baxılan iş üzrə nəzərə alınan ümumi normaları, yaxud ümumi xarakterli müddəaları nəzərdə tutur. Həmin normalar milli məhkəmələr üçün istinad mənbəyi olaraq araşdırılan məsələnin bu və ya digər tərəflərini müəyyən edən çərçivələri əks etdirir. İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları cavabdeh-dövlət üçün məcburi hüquqi qüvvə kəsb etməsinə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Ali Məhkəməsi, habelə aşağı instansiya məhkəmələri təkcə Azərbaycana qarşı çıxarılan qərarların deyil, başqa dövlətlərə qarşı olan qərarların da presedent xarakterini tanıyır və

həmin qərarlara istinad edirlər. Belə yanaşma onu təsdiq edir ki, Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Konvensiyanın müddələrinin şərhini nəzərdə tutan qərarlardan irəli gələn təcrübə ilə həmrəydir.

Üçüncü fəsil «Cinayət hüququnun mənbələri sistemində beynəlxalq hüquq normalarının yeri» adlanır və iki yarım fəslə əhatə edir. Bu fəslin «Beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş norma və prinsiplərinin cinayət hüququnun mənbəyi kimi xüsusiyyətləri» adlanan ilk yarım fəslində beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş norma və prinsiplərinin cinayət qanunu ilə qarşılıqlı əlaqələri tədqiq olunur. Xüsusi olaraq vurğulanır ki, Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrdə yer almayan norma və prinsiplər cinayət qanununun mənbəyi olaraq qəbul edilə bilməz. Bununla əlaqədar olaraq, CM-in 1.2-ci maddəsinin yeni redaksiyada mətni tədqiqat işində öz əksini tapmışdır.

Üçüncü fəslin ikinci yarım fəslə «Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin cinayət hüququnun mənbələri sistemində yeri» adlanır. Burada Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin cinayət qanunvericiliyinə implementasiyası problemlərinin təhlilinə yer verilir. Beynəlxalq konvensiyaların cinayət-hüquqi məzmunlu normaları cəza nəzərdə tutmadığı üçün onların müstəqil olaraq tətbiq edilməsinin mümkünlüyü məsələləri təhlil olunur, həmin normaların cinayət qanununa implementasiyası ilə əlaqədar problemlər araşdırılır, konkret nümunələr gətirilməklə söylənilən fikirlər əsaslandırılır, nəticədə cinayət qanununa düzəlişlərin edilməsi məqsədilə təkliflər verilir.

Nəticə hissəsində tədqiqat zamanı əldə edilmiş nəticələr sistemləşdirilmiş şəkildə təqdim edilmişdir.

Əlavə hissəsində təcrübə işçiləri arasında keçirilmiş rəy sorğusunun məzmunu və ümumiləşdirilmiş nəticələri respondentlərin sosioloji və peşəkarlıq göstəriciləri, eləcə də, rəy sorğusunda respondentlərə ünvanlanmış suallar və həmin suallara verilmiş cavabların ümumiləşdirilmiş nəticələri göstərilməklə əks olunmuşdur.

Tədqiqat işi ilə əlaqədar müəllifin aşağıdakı elmi əsərləri nəşr olunmuşdur:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi və ümumi məhkəmələr arasında səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi haqqında // Hüquqi dövlət və qanun, 2000, № 6, s. 27-29.

2. Место источников международного права в системе источников уголовного права // Евразийский юридический журнал, 2009, № 7 (14), с. 28-34.

3. Cinayət qanunvericiliyinin və digər qanunvericilik sahələrinin aktları // Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemlər, 2009, № 2, s. 230-237.

4. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlarının hüquqi təbiəti // Hüquqi dövlət və qanun, 2009, № 12, s. 31-35.

5. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlarının hüquqi təbiəti / «Qloballaşan cəmiyyətdə hüquq elminin aktual problemləri» mövzusunda elmi-praktik konfransın materialları. Bakı ş., 29 iyun 2009-cu il, s. 107-119.

6. Cinayət hüququnun mənbələri // Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri, 2011, № 53, s. 128-133.

7. Гейдар Алиев и первая Конституция независимой Азербайджанской Республики // Siyasi elmin bəzi aktual məsələləri. Elmi məqalələr toplusu, V buraxılış, Bakı, 2015, s. 70-83.

8. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının cinayət hüququnun mənbələri sistemində yeri / «Ailə-məişət zorakılığının sosial-psixoloji, cinayət-hüquqi və kriminoloji problemləri» mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, Bakı, 2016, s. 184-187.

9. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası cinayət hüququnun mənbəyi kimi / Ümummilli Lider H.Ə. Əliyevin anadan olmasının 93-cü ildönümünə və Azərbaycan MEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun 70 illiyinə həsr edilmiş «Hüquq elminin müasir problemləri: Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin yeni tendensiyaları» mövzusunda VI Respublika elmi-nəzəri konfransın materialları, Bakı ş., 5-6 may 2016-cı il, s. 15-18.

10. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarlarının cinayət hüququnun mənbələri sistemində yeri // Odlar Yurdu Universitetinin elmi və pədoqoji xəbərləri, 2016, № 43, s. 69-73.

11. Cinayət hüququnun mənbələrinin anlayışı və sistemi // Qanun. Elmi hüquq jurnalı, 2016, № 7 (261), s. 70-74.

Салманова Сона Садых гызы

**Проблемы, связанные с источниками уголовного права
и пути их разрешения**

Резюме

Данная диссертационная работа посвящена проблемам источников уголовного права Азербайджанской Республики. Цель исследования состоит в определении: дефиниции источника уголовного права; системы источников уголовного права в Азербайджане; сущности и содержания каждого отдельно взятого источника уголовного права; особенностей использования данных источников в судебной практике.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложения.

Во введении обосновывается выбор темы, изъясняются актуальность, научная новизна, отмечается научно-теоретическое и практическое значение, в общем виде выражаются полученные результаты, комментируются основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава называется «Понятие источников уголовного права и история их развития» и состоит из двух параграфов. В этой главе рассматриваются вопросы теоретические вопросы о понятии источника уголовного права, и проводится ретроспективный анализ

Вторая глава называется «Источники уголовного права в Азербайджанской Республике» и состоит из четырех параграфов. В этой главе Конституция, Уголовный кодекс, иные законы Азербайджана, а также Постановления и решения Конституционного и Верховного Судов рассматриваются в качестве источников уголовного права.

Третья глава называется «Место норм международного права в системе источников уголовного права» и состоит из двух параграфов. В данной главе рассматриваются вопросы международного права в контексте источников национального уголовного права.

В заключении подытоживаются результаты проведенного исследования.

Salmanova Sona Sadykh gizi

**The problems connected with sources of criminal law
and ways of their permission**

Summary

This dissertation work is devoted to problems of sources of the criminal law of the Azerbaijan Republic. The research purpose consists in determination: definitions of a source of the criminal law; systems of sources of the criminal law in Azerbaijan; entities and contents of each separately taken source of the criminal law; features of use of these sources in court practice.

The thesis consists of introduction, three heads, the conclusion, the list of the used literature and the application.

The choice of a subject is proved in introduction, relevance, scientific novelty express, scientific-theoretical and practical value is noted, in a general view the received results are expressed, the basic provisions submitted for protection are commented.

Chapter 1 is called "Concept of sources of the criminal law and history of their development" and consists of two paragraphs. In this chapter questions theoretical questions of concept of a source of the criminal law are considered, and the retrospective analysis is carried out

Chapter 2 is called "Sources of the criminal law in the Azerbaijan Republic" and consists of four paragraphs. In this to the head Constitution, the Criminal code, other laws of Azerbaijan, and also the Resolution and the solution of the Constitutional and Supreme Courts are considered as sources of the criminal law.

The chapter 3 is called "The place of rules of international law in system of sources of the criminal law" and consists of two paragraphs. In this chapter questions of international law in the context of sources of the national criminal law are considered.

In the conclusion results of the conducted research are summed up.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ**

На правах рукописи

САЛМАНОВА СОНА САДЫХ ГЫЗЫ

**ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ИСТОЧНИКАМИ
УГОЛОВНОГО ПРАВА И ПУТИ ИХ РАЗРЕШЕНИЯ**

Специальность: 5611.01 – Уголовное право и криминология;
уголовно-исполнительное право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени доктора
философии по праву

Баку – 2016